

BARBORA MACHAJDÍKOVÁ & VÁCLAV BLAŽEK
(COMENIUS UNIVERSITY & MASARYK UNIVERSITY)

UT HIRPUS SATIETUR HIRCUSQUE INTEGER SERUETUR

The purpose of the present article is to offer a new solution of an old etymological puzzle, the mutual relation of Samnite (h)irpus „wolf“ and Latin (h)ircus/*(h)irquus „he-goat“, as well as Sabine fircus „he-goat“, in reality perhaps of Faliscan origin. The new etymology is based on the model of the relation of predator and prey, similarly to the case of Sanskrit chāgabhojin- „wolf“, lit. „buck-eater“, concretely (h)ircus / *(h)irquus „he-goat“ < *χ/(y)erk^wos, versus (h)irpus „wolf“ < *(h)irp(p)os < *(h)irpVpos < *χ/(y)erk^wVpos, originally „buck-catcher“, cf. Latin apīscor „I reach after; take, seize, get possession of“, adipīscor „I arrive, reach, attain by effort, get, obtain, acquire, get possession of“ < *H_iep-. The external cognates, namely Hieroglyphic Luwian irwa- „gazelle“, Greek ζορκός (Herodotus), ζόρηξ (Callimachus) „roe, gazelle“, Middle Welsh iwrch „roebuck“, Old Cornish yorch pl. 'caprea', Middle Breton yourch, Breton yourc'h „roebuck“ and probably Galatian ἰορκός (Oppianus), ἰορκες, ἰορκεις (Hesychius), support the reconstruction with *y-.

Keywords: Etymology, compound, Samnite (h)irpus „wolf“, Latin (h)ircus „he-buck“, predator, prey, external cognates.

In the unique lexicographical opus *De verborum significatu* by Verrius Flaccus from the time of Augustus, partially preserved thanks to citations by Sextus Pompeius Festus probably from the 2nd cent. CE and Paulus Diaconus from the 8th cent. CE, there is recorded the Samnite form (h)irpus with -p- and the meaning „wolf“, while in Latin (h)ircus/*(h)irquus „he-goat“ is attested with (labio?)velar and the meaning „he-goat“, leaving aside the problematic Sabine fircus „he-goat“¹, where the labiovelar cannot

¹ Samnite *irpus* (PAUL. FEST. 93, 25); ἰρπος (STR. V, 4.12) „wolf“, against Latin *hircus* „he-goat“ (PLAUT. CASS. 550), with the variant *ircus* (QUINT. I, 5.20) and Sabine *fircus* with hypercorrect *f-* (VARRO LING. 5.97), besides Latin (h)irquitallus, known from definitions *hirquitalli pueri primum ad virilitatem accedentes, a libidine scilicet*

be expected, if it is really Sabine, i.e. the language of the Osco-Umbrian affiliation. All forms can be derived from **g^herk^wos* (~ *°kwos*) or **ġ^herk^wos* (~ *°kwos*) or **(y)erk^wos* as well, because the *h-* may be non-etymological.² The semantic difference has been solved by the smallest semantic denominator, the hypothetical primary meaning „hairy“, especially if there is at our disposal the apparently similar adj. *hirtus*³ „rough, shaggy, bristly, prickly“. But why are only „he-goat“ and „wolf“ explicitly „hairy“? For instance, the „bear“ is more hairy than the „wolf“, while the „hedgehog“ or the „boar“ have more marked bristle. A more intelligible relation between „wolf“ and „he-goat“ is expressed by the relation of **predator** and **prey**, similarly to the case of Sanskrit *chāgabhojin-* „wolf“, lit. „buck-eater“⁴. If the Proto-Italic form is reconstructed as **χ/yerk^wos*⁵ „he-goat, buck“, continuing in Latin (*h*)*ircus*, **(h)irquus*, then Samnite **(h)irpus* „wolf“ is derivable from the compound **χ/yerk^wVpos* > **hirpVpos* > **hirp(p)os*, where the latter component **-Vpo-* may be a derivation of the verb attested in Latin *apīscor* „I reach after, take, seize, get possession of“, *adipīscor* „I arrive, reach, attain by effort, get, obtain, acquire, get possession of“ (< **H₁ep-*; see LIV 237), hence „wolf“ = „the one who seizes bucks“. These implications represent the limits of internal etymology within the Italic languages.

The next step leading to verification of some of the variant reconstructions should be based on external comparison with other branches of Indo-European. A convenient candidate for a cognate outside Italic may be Hieroglyphic Luwian *irwa-* „gazelle“⁶, known from the inscription from

---

hircorum dicti, and *irquitallus puer, qui primo virilitatem suam experitur*, originally perhaps „youngster resembling young he-goat“? (PAUL. FEST. 90.1, and 93.11), and the adj. *hircīnus/hirquīnus* „of a goat, goat’s“ (HOR. Sat. I, 4.19). The hypercorrect *f-* in Faliscan is discussed e.g. by WALLACE & JOSEPH: (1991: 91). MACHAJDÍKOVÁ (2012) has demonstrated that languages ascribed as sources of glosses in *De verborum significatu*, are frequently wrong. In this perspective, *fircus* may in fact be of Faliscan and not Sabine origin.

- 2 Cf. Latin *hauriō* „I draw water, drain, drink up; spill, shed“, vs. Old Icelandic *ausa* id. < **H₂eus-*.
- 3 Cf. HOR. *epod.* 12, 5: *...an gravis hirsutis cubet hircus in alis ...*
- 4 MYLIUS (1988: 309). Cf. also Hindi *bheriyā* „wolf“, formed from *bherā* „sheep“ (M. KÜMMEL, p.c.).
- 5 The primary **e* was probably preserved in the archaic compound *Lupercus*, the epithet of Faunus, where the first component is apparently Latin *lupus* „wolf“ (Jordan 1879: 164). It is possible to add another remarkable compound, now with the component „he-goat“ in the first position: *hircoceruus* „deer, stag“ (BOET. AR. INT. PR. I, 300).
- 6 HAWKINS (2000: 483–84). On comparison with the Italic zoonyms here discussed -

Hisarcık from the 8th cent. BCE. The word can be derived from both **yerk^wo-* (~ *°kwo-*) and **ǵ^herk^wo-* (~ *°kwo-*). An analogous development in the case of the velar anlaut is well-documented in the common Anatolian term „hand“⁷: Cuneiform Luwian *īs(sa)r(i)-* and Hieroglyphic Luwian *i-sá-tara/i- /istri-/*, Lycian *izre/i-* versus Hittite *kissar id.* < **ǵ^hesr^o*. The development of labiovelars is analogous in Cuneiform Luwian *walwa/i-*, Lydian *walwe-* „lion“, against Hittite *walkuwa-* „monstrosity“ < **w_lk^wo-*, bearing the meaning „wolf“ in non-Anatolian IE languages⁸.

The Anatolian data admit both primary initials, **y-* and **ǵ^h-*. Decisive may be hypothetical Greek and Celtic counterparts that were compared with Latin (*h*)*ircus* already by RIBEZZO (1930: 73f). Greek ζορκάς (HDT. IV, 192), ζόρξ (CALL. *Artem.* 97) „roe, gazelle“ reflect the protoform **york-*, while Middle Welsh *iwrch*, pl. (*i*)*yrch*, *ieirch*, *iyrchot* „roe-buck“, f. *yorch*, Old Cornish *yorch* pl. ‘caprea’, Middle Breton *yourch*, Breton *yourc’h* „roe-buck“ and probably Galatian ἰορκος (OPP. CYN. II, 296), ἰορκες, (HSCH. 770 Schmidt), ἰυρκες (HSCH. 783 Schmidt) have been derived from Proto-Celtic **yorkos*. But Middle Welsh *iwrch*, Galatian ἰορκες and the Gaulish woman’s name *Iurca* (CIL XII, 96) indicate a root-vowel **u*. The Celtic protoform **yurko-* can be explained by the metathesis of vowels from expected **yorku-* under the influence of another Celtic zonym **turko-* „boar“, reconstructed on the basis of Middle Welsh *twrch*, pl. *tyrch(-ot)*, Middle Cornish *torch* gl. ‘magalis’, Middle Breton *tourch*, Breton *tourc’h id.*, Old Irish *torc*, nom. pl. *tuirc*, acc. pl. *turcu id.* The hypothetical Celtic protoform **yorku-* is compatible only with the variant of the Italo-Anatolian isogloss reconstructed as **yerkwo-*. It is the same relation between the apophonic grades as between Greek δόρυ „wood“ and Slavic **dervo* „wood“. It is possible to support the reconstruction **yerkwos*, and not **ǵ^herkwos*, also by the rule of the incompatibility of *mediae aspiratae* and *tenues* within one root⁹.

BIBLIOGRAPHY

BLAŽEK, VÁCLAV. 2003–04. Lexica Anatolica: Hieroglyphic Luwian Contribution to the Indo-European Lexicon. *Balkansko ezikoznanie* 43/1, 3–11.

see BLAŽEK (2003–04: 6–7).

7 MELCHERT (1994: 240, 254, 262, 272, 292, 303).

8 MELCHERT (1994: 127).

9 SZEMERÉNYI (1996: 99–100).

- HAWKINS, JOHN D. 2000. *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions*, Vol. I: *Inscriptions of the Iron Age*. Berlin - New York: Walter de Gruyter.
- JORDAN, HENRI. 1879. *Kritische Beiträge zur Geschichte der Lateinischen Sprache*, Berlin: Weidmann.
- LIV *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*, [EDS.] HELMUT RIX, MARTIN KÜMMEL, THOMAS ZEHNDER, REINER LIPP, BRIGITTE SCHIRMER. Wiesbaden: Reichert 2001.
- MACHAJDÍKOVÁ, BARBORA. 2012. *Festi sabellica et tyrrhenica. Recherches linguistiques et philologiques sur les lexèmes présentés comme sabelliques ou étrusques dans le De Verborum Significatu de Verrius Flaccus d'après les extraits de ses successeurs (Festus, Paul Diacre)*. Bratislava, Comenius University: Ph.D. Dissertation.
- MELCHERT, CRAIG C. 1994. *Anatolian Historical Phonology*. Amsterdam - Atlanta: Rodopi.
- MYLIUS, KLAUS. 1988. *Wörterbuch Deutsch-Sanskrit*, Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- RIBEZIO, FRANCESCO. 1930. Roma delle origini, Sabini e Sabelli. Aree dialettali, iscrizioni, isoglosse. *Rivista indo-greco-italica di filologia, lingua, antichità* 14, 1930, 59–99.
- SCHMIDT, MAURICIUS (MORITZ). 1867. *Hesychii Alexandrini Lexicon*. Jena: Sumptibus Hermanni Dufftii.
- SZEMERÉNYI, OSWALD. 1996. *Introduction to Indo-European Linguistics*. Oxford: Clarendon Press.
- WALLACE, R.E. & JOSEPH, B. D. 1991. On the Problematic *f/h* Variation in Faliscan. *Glotta* 69, 91.

ACKNOWLEDGMENT

The present study was prepared thanks to the grant of the The Czech Science Foundation (GAČR), P406/12/0655. We would like to express our gratitude to Zuzana Malášková for correcting the English text, and the two anonymous referees for their valuable comments.

RÉSUMÉ

V předkládaném článku si všímáme staré etymologické hádanky, která dodnes není uspokojivě vysvětlena. V díle *De verborum significatu* od Verria Flacca z doby Augustovy, které se zachovalo alespoň částečně díky excerpcím Sexta Pompeia Festa snad z 2. st. a Paula Diacona z 8. st., se objevuje na jedné straně samnitská forma *(h)irpus* s *-p-* a významem „vlk“, na straně druhé latinské *(h)ircus*/**(h)irquus* s (labio?)velárou, plus problematické sabinické *fircus* „kozel“, v němž bychom veláru nečekali. Počáteční *f-* na místě *h-* a (labio) velára na místě *-p-* svědčí spíše o faliském původu glosy. Z hypotetické praformy **g^herk^wos* (~**kwos*) či **ǵ^herk^wos* (~**kwos*) nebo také **(y)erk^wos*, neboť *h-* nemusí být etymologické, lze skutečně odvodit jak samnitské *(h)irpus*, tak latinské **(h)irquus*. Významový rozdíl bývá řešen „nejmenším společným sémantickým jmenovatelem“, hypotetickým prvovýznamem „chlupatý“, který navíc nese podobně znějící adj. *hirtus*. Proč ale zrovna „kozel“ a „vlk“ jsou těmi „chlupatými“? Např. „medvěd“ je jistě chlupatější než „vlk“. Explicitnější souvislost mezi „vlkem“ a „kozlem“ vyjadřuje vztah **predátor** a jeho **kořist**, obdobně jako např. v sanskrtském *chāgabhojin-* „vlk“, doslova „pojídač kozlů“. Pokud vyjdeme z italské praformy **χ/(y)erk^wos* „kozel“, pokračující v latinském *(h)ircus*, **(h)irquus*, samnitské **(h)irpus* „vlk“ je odvoditelné ze složeniny **χ/yerkwVpos* > **hirpVpos* > **hirp(p)os*, kde druhá složka **-Vpo-* může být derivátem slovesa doloženého v latinském *apīscor* „uchopuji“,

adipīscor „dosahuji, dostihuji“ (< **H₁ep-*), tedy „vlk“ = „ten, kdo se zmocňuje kozla“. Až sem lze dojít vnitřní etymologií na italské půdě. Potvrzení je třeba hledat v dalších indoevropských větvích. Vhodným kandidátem může být hieroglyficko-luvijské *irwa-* „gazela“, známé z nápisu z Hisarciku z 8. st. př. Kr. Slovo lze odvodit z praformy **yerk^ho-* (~ **kwo-*) či **ġ^herk^ho-* (~ **kwo-*). Analogický vývoj v případě velárního anlautu je dobře zdokumentován v anatolském slově „ruka“: klínopisné luvijské *īs(sa)r(i)-* a hieroglyficko-luvijské *i-sá-ta-ra/i-* /*istri-*/, lykijské *izre/i-* oproti hetitskému *kissar* id. < **ġ^hesr^o*. Vývoj labiovelary je pak analogický klínopisnému luvijskému *walwa/i-*, lýdskému *walwe-* „lev“ oproti hetitskému *walkuwa-* „obludnost“ < **w₁lk^ho-*, znamenající „vlk“ v neanatolských ie. jazycích. Anatolský materiál tedy připouští obě výchozí iniciály, **y-* i **ġ^h-*. Rozhodující řešení může nabídnout řecký a keltský materiál, který do souvislosti s latinským (*h*)*ircus* uvedl už Ribezzo (1930). Řecké ζορκάς (Hérodotos), ζόρξ (Kallimachos) „srna, gazela“ odráží praformu **york-*, zatímco středověléšské *iwrch*, pl. (*i*)*yrch*, *ieirch*, *iyrchot* „smec“, f. *yorch*, starokornské *yorch* pl. ‘caprea’, středobretonské *yourch*, bretonské *yourc’h* „smec“ a zřejmě galatské ἰορκος (Oppianos), ἰορκες, ἰορκες (Hesychios), bývají odvozovány z prakeltského *yorkos. Ale středověléšské *iwrch*, galatské ἰορκες a galské ženské jméno *Iurca* (CIL XII, 96) ukazují spíše na kořenový vokál *u. Keltská praforma **yurko-* mohla vzniknout záměnou vokálů z **yorku-* pod vlivem keltského slova **turko-* „kanec“, jež se rekonstruuje na základě středověléšského *twrch*, pl. *tyrch(-ot)*, středokornského *torch* gl. ‘magalis’, středobretonského *tourch*, bretonského *tourc’h* id., staroirského *torc*, nom. pl. *tuirc*, acc. pl. *turcu* id. Hypotetická keltská praforma **yorku-* je slučitelná pouze s variantou italsko-anatolské izoglosy rekonstruované v podobě **yerkwo-*. Jde o stejný poměr ablautových stupňů jako mezi řeckým δόρυ „dřevo“ a slovanským *derwo „dřevo“. Ve prospěch rekonstrukce *yerkwos, a nikoliv **ġ^herkwos*, hovoří i pravidlo inkompatibility, které říká, že v rámci indoevropského kořene je nepřipustná přítomnost znělých aspirovaných a neznelých okluziv.

swistarei@yahoo.com
blazek@phil.muni.cz

